

Sanja Potkonjak i Tea Škokić:
*Gdje živi tvornica? Etnografija
postindustrijskoga grada*

DOI: 10.17234/SEC.35.19

Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2022., 307 str.

“[G]rad i industrija rastu, zastaju i propadaju zajedno – prostorno, ljudski i u vremenu” (str. 40). Ova jezgrovito formulirana teorijska pretpostavka o neraskidivoj povezanosti industrijskoga rada, grada i zajednice okosnica je etnografske studije Sanje Potkonjak i Tee Škokić *Gdje živi tvornica? Etnografija postindustrijskoga grada*, proizašle iz višegodišnjega istraživanja deindustrijalizacije i njezinih posljedica u Sisku, gradu koji je bio poznat kao jedno od središta jugoslavenske industrije, dok mu se danas u dominantnoj javnoj percepciji pripisuje neslavan status simbola hrvatske tranzicijske industrijske propasti. Autorice, čiji odnos prema Sisku obilježava dugogodišnja istraživačka, ali i osobna (obiteljska ili prijateljska) vezanost za grad i involviranost u sisačke teme, svoj pristup grade u odmaku od te stereotipne slike. Istraživanje koncipiraju kao strateški situiranu jednolokalnu etnografiju koja sisačku priču o industrijskoj propasti kontekstualizira u globalnim procesima deindustrijalizacije i postindustrijske transformacije, tumačeći istovremeno specifičnosti njihovih lokalnih manifestacija. Deindustrijalizaciju razumijevaju kao složen i dugotrajan proces industrijskoga propadanja (koji je u slučaju Siska, kako navode, zbog svoje sporosti i uronjenosti u svakodnevicu poprimio oblik svojevrsnoga stanja) te pozornost usmjeravaju na njezine društvene i kulturne učinke. Propituju kako se u Sisku – malom gradu koji je nastao i postao prepoznatljiv upravo zbog svoje oslonjenosti na industriju i industrijski rad – očituju efekti nestanka toga oblika rada i uz njega vezanoga načina življenja, stvaranja mjesta i zajednice te kako utječu na oblikovanje postindustrijske svakodnevice i današnja razumijevanja prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Analizu i interpretaciju ekonomskih aspekata deindustrijalizacije i transformacije rada teorijski uokviruju u etnografiji neoliberalizma, studijima postsocijalizma i tranzicije, dok okvir za razumijevanje naracija Siščana i značenja koja pripisuju gradu i radu oblikuju na presjecištima urbanih studija, studija sjećanja i studija svakodnevice, pokazujući da su “grad, rad i radnici, grad, rad i ljudi isprepleten i međusobno prožet teren u kojem se nije moglo ispričati priču o radu a da se ne ispriča priča i o gradu i onima koji u njemu žive i rade” (str. 25 – 26). Stoga postindustrijski Sisak prikazuju kao simboličku konfiguraciju koju uspostavljaju njegovi stanovnici – postindustrijski građani – svojim naracijama, imaginacijama i praksama u kojima se očituju njihove različite pozicije u odnosu na industrijsku prošlost i postindustrijsku sadašnjost i budućnost.

Dugotrajna i intenzivna istraživačka prisutnost autorica na sisačkom terenu rezultirala je gustom etnografijom temeljenom na bogatoj i raznovrsnoj empirijskoj građi. Uz razgovore s bivšim radnicima Željezare i članovima njihovih obitelji, inženjerima i voditeljima pogona, menadžerima i mladim poduzetnicima, novinarima, povjesničarima, muzealcima, umjetnicima, lokalnim aktivistima, članovima građanskih udruga i stanarima bivših industrijskih kvartova, autorice donose uvide temeljene na vlastitom sudjelovanju u gradskim događanjima (izložbama, umjetničkim izvedbama, aktivističkim akcijama i prosvjedima) ili pak na iskustvima hodanja gradom i njegovim napuštenim i zapuštenim industrijskim zonama. Njihova “kolažna, mozaična i možda neusklađena” (str. 18) postindustrijska etnografija strukturirana je oko triju analitičkih okosnica: postindustrijskoga vremena, postindustrijskoga prostora i postindustrijske zajednice.

Ukazujući na važnost doživljaja vremena za razumijevanje iskustva deindustrijalizacije, autorice pokazuju kako se osjećaj vremena i pozicioniranje u odnosu na prošlost, sadašnjost i budućnost za različite postindustrijske građane manifestira na različite načine. Tako su naracije bivših radnika Željezare obilježene vremenskom rupturom koju je uzrokovao kraj industrije, okrenute prošlosti kao vremenu ispunjenoga života, dok percepciju sadašnjosti obilježava osjećaj ispražnjenosti i isključenosti iz vremena, u kojoj se gubi vizura budućnosti. Za “djecu Željezare”, generacije određene i življenjem u gradu dok je bio industrijsko središte i iskustvom postindustrijske ere, slika vremena je dvostruka te obuhvaća nostalgiju za dobrim životom kojega više nema i doživljaj sadašnjosti kao vremena poraženosti u kojem se budućnost zamišlja distopijski. Iskustva novih generacija, koja život i rad osmišljavaju u postindustrijskom gradu, usidrena su pak u sadašnjosti kao vremenu različitom i odvojenom od industrijske prošlosti i usmjerena na djelovanje za budućnost. Postindustrijsko vrijeme, zaključuju autorice, čine višestruke supostojeće temporalnosti oblikovane i generacijskom pripadnošću i iskustvima života i rada u industrijskom i postindustrijskom dobu.

Postindustrijski prostor autorice zahvaćaju usmjeravajući se na gradske krajolike ruina – fizičke ostatke industrije u prostoru prepuštene sporom propadanju – koje razumijevaju kao oprostorenje deindustrijalizacije i materijalne tragove čija prisutnost upućuje na ono čega više nema. U opisima svojih šetnji prostorima napuštenih industrijskih zdanja, ispražnjenih od kretanja i zvukova industrijskoga rada, oslikavaju njihove afektivne atmosfere praznine i gubitka. Osvrćući se na nove neindustrijske, neformalne i ponekad transgresivne prakse korištenja tih prostora ili na njihovo polagano i postupno srastanje sa spontanom florom, pokazuju kako se industrijski krajolik pretvara u novu gradsku marginu i urbanu divljinu. S druge pak strane razmatraju načine na koje zajednica koristi ruinirani krajolik kao kreativni potencijal i novi resurs. Fokusravaju se na različite institucijske mehanizme, izvaninstitucijske inicijative i umjetničke prakse kojima se krajolici ruina transformiraju u krajolike sjećanja

i propituju kako se pritom artikuliraju različita razumijevanja industrijske prošlosti grada i njezina mjesta i značenja u sadašnjosti, te razlučuju dva različita tretmana krajolika sjećanja. U institucijskoj muzealizaciji i baštinizaciji industrijskoga krajolika, koja industrijsku baštinu razumijeva kao revitalizacijski resurs i temelj za osmišljavanje postindustrijske budućnosti grada, autorice ukazuju na slabu vidljivost povijesti radničkih zajednica i klasnih borbi kao dijela industrijske povijesti te prakse zaborava socijalističke prošlosti i neugodne današnjice. S druge strane pokazuju kako radničko industrijsko nasljeđe kao tema muzealizacije postaje fokusom neformalnoga ili izvaninstitucijskoga djelovanja i umjetničke i aktivističke revalorizacije industrijskoga nasljeđa koja poprima oblik mnemoničke prakse otpora i kritike institucijskoga pamćenja.

Postindustrijske zajednice autorice razmatraju na primjeru susjedstva-kao-zajednice situirane u industrijskom naselju izgrađenom za potrebe Željezarinih radnika, u kojem prate istovremeno starenje i polagano nestajanje zajednice bivših željezaraca oformljene oko dijeljenoga iskustva industrijskoga rada, te nastajanje novih zajednica koje se oblikuju oko različitih interesa i praksi: nove susjedske/kvartovske zajednice mladih obitelji koje u starom industrijskom kvartu prepoznaju potencijal za osmišljavanje dobrog života i nove zajednice rada koja nastaje oko poduzetničkih inicijativa smještenih u starim industrijskim prostorima i ambijentima Željezare, ali prenamijenjenima i preoznačenima kroz okvir novih poduzetničkih modela poslovanja i uz njih vezanih ideja kreativnoga rada. Autorice pokazuju kako te različite zajednice, kao nositelji i stvaratelji postindustrijske kulture koji svoje identitete grade oko različitih iskustava industrije, deindustrijalizacije te u različitim odnosima spram industrijske prošlosti grada, oblikuju različite postindustrijske kulture.

Kroz sva tri analitička očista provlači se pitanje što znači biti postindustrijski građanin, odnosno kako se oblikuju postindustrijski subjektiviteti. Autorice i na to pitanje odgovaraju ukazujući na njihovu višestrukost – za bivše industrijske radnike oblikovanje postindustrijskoga subjektiviteta znači duboku transformaciju i redefiniranje zbog gubitka i nestanka grupe, klase, zajednice i načina života izgrađenoga oko industrijskoga rada, dok za nove generacije ono podrazumijeva oblikovanje subjektiviteta u postindustrijskom dobu u okviru novoga kapitalističkoga ekonomskog modela, ali u kontekstu vrlo živoga sjećanja na bivši industrijski rad i iskustvo deindustrijalizacije. Postindustrijski subjektiviteti, kao i postindustrijske zajednice, zaključuju autorice, grade se u kompleksnim procesima oko kolektivnih i individualnih iskustava koja nisu samo generacijska, nego imaju i transgeneracijska obilježja.

Knjiga *Gdje živi tvornica? Etnografija postindustrijskoga grada*, namijenjena akademskoj publici, ponajprije etnologima i kulturnim antropolozima, predstavlja važan doprinos istraživanjima deindustrijalizacije i postindustrijske transformacije, području u kojem je u domaćoj znanstvenoj zajednici posljednjih desetak godina zamjetan rastući

istraživački interes. U odnosu na studije koje su deindustrijalizaciju i postindustrijske fenomene i procese zahvaćale fokusirajući se na njihove pojedine aspekte, ova studija predstavlja iskorak svojim sustavnim i obuhvatnim pristupom koji proizlazi upravo iz strateške situiranosti u jednom lokalnom kontekstu. Iz te pozicije autorice donose slojevite i nijansirane kritičke analize kompleksne sisačke postindustrijske stvarnosti temeljene na dubinskom razumijevanju zajednice i njezine svakodnevice. Pokazuju kako se postindustrijska svakodnevica oblikuje u premreženosti ekonomskih i političkih procesa, doživljaja vremena, individualnih i kolektivnih sjećanja, transformacija prostora, istovremenoga nestajanja i nastajanja oblika rada i oko njih formiranih zajednica i načina življenja. Svoje analize autorice temelje na širokom i obuhvatnom uvidu u recentna teorijska promišljanja i konceptualizacije postindustrije, kako u postindustrijskoj antropologiji tako i u drugim bliskim disciplinama, koje čitavo vrijeme dovode u dijalog sa sisačkim iskustvima, naracijama i praksama. U tom smislu, ova se studija može čitati kao svojevršno postavljanje temelja subdisciplinarnoga područja postindustrijske antropologije u domaćem kontekstu i putokaz za sve istraživače koji se odluče upustiti u istraživanja različitih lokalnih postindustrijskih stvarnosti.

Kristina Vugdelija

Mojca Ramšak:
*Social Impact of Wine Marketing
– The Challenge of Digital
Technologies to Regulation*

DOI: 10.17234/SEC.35.20

Springer Nature Switzerland AG 2022., 120 str.

Knjiga slovenske etnologinje Mojce Ramšak "Social Impact of Wine Marketing" pisana je na engleskom jeziku i na 120 stranica teksta pokušava nam dati uvid u društvene i kulturne aspekte elektroničkoga oglašavanja vina, općenito povećane potrošnje alkohola te uloge trenutne zakonske regulacije u tom području. Naglasak knjige stavljen je na proučavanje različitih strategija oglašavanja alkohola, posebno u kontekstu hedonizma, luksuza, društvene moći i izbora. Autorica kroz petnaest poglavlja analizira na koje se sve načine proizvođači alkohola koriste digitalnim oglašavanjem u svrhu povećanja prodaje alkoholnih pića, posebno ciljajući na one skupine koje se po prvi put susreću s alkoholom ili one koje nemaju razvijene kulturno specifične navike pijenja. Istraživački fokus stavljen je